

Armoedebericht 2002

Armoedebericht 2002

Centraal Bureau voor de Statistiek
Sociaal en Cultureel Planbureau

Voorburg, november 2002

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg 2002
Zet- en binnenwerk: Mantext, Moerkapelle
Omslagontwerp: Bureau Stijlzug, Utrecht
ISBN 90-377-0121-3
NUR 740

Dit rapport is gedrukt op chloorvrij papier

Centraal Bureau voor de Statistiek
Prinses Beatrixlaan 428
2270 JM Voorburg
Tel. (070) 337 38 00
Fax (070) 387 74 29
Website: <http://www.cbs.nl>
E-mail: infoservice@cbs.nl

Sociaal en Cultureel Planbureau
Parnassusplein 5
2511 VX Den Haag
Tel. (070) 340 70 00
Fax (070) 340 70 44
Website: <http://www.scp.nl>
E-mail: info@scp.nl

Inhoud

Voorwoord	1
Samenvatting	3
1 Inleiding	5
2 Ontwikkeling van inkomensarmoede	7
3 Raming lage inkomens in 2002	11
4 Armoede naar internationale maatstaven	17
5 Risicogroepen	23
6 Regionale verschillen in aandeel lage inkomens	27
7 Dynamiek van lage inkomens	29
8 Vermogen	31
9 Vaste lasten	35
10 Beoordeling financiële situatie	39
11 Wonen	45
12 Gezondheid	47
Literatuur	49

Voorwoord

Voor u ligt de eerste editie van het *Armoedebericht*. Deze publicatie markeert een verandering in de manier waarop het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) de informatievoorziening over armoede gaan invullen. Vanaf 2002 verschijnt in alle even jaren een *Armoedebericht*, waarin de belangrijkste cijfers over armoede zijn opgenomen. Vanaf 2003 zal ook de *Armoedemonitor* een tweajaarscyclus kennen. De monitor beoogt vooral door middel van een dieper gaande empirische analyse bij te dragen aan een verbetering van de informatievoorziening op het terrein van armoede.

Het *Armoedebericht 2002* bevat de vertrouwde indicatoren voor armoede, die in de *Armoedemonitor* doorgaans in het tweede hoofdstuk worden opgenomen. In de eerste plaats wordt armoede afgemeten aan twee inkomensgrenzen: de lage-inkomensgrens, een waardevast criterium dat geschikt is voor vergelijkingen in de tijd, en de beleidsmatige grens, die is gebaseerd op de normen van de sociale wetten, met name de Algemene bijstandswet (ABW), de Algemene ouderdomswet (AOW) en de Algemene kinderbijslagwet (AKW). Verder worden aanvullende indicatoren voor armoede gebruikt, zoals de armoededuur, het vermogen, de vaste lasten en het eigen oordeel over de financiële situatie. Het accent ligt op het beschrijven van trends. Ook geeft het bericht informatie over armoede volgens internationale criteria en hoe armoede samenhangt met woonomstandigheden en gezondheid.

In het onderhavige *Armoedebericht* wordt gebruikgemaakt van een aantal gegevensbronnen van het CBS. Het Inkomenspanelonderzoek, grotendeels gebaseerd op gegevens uit de fiscale administratie, vormt de belangrijkste gegevensbron over de inkomenspositie van huishoudens. Daarnaast zijn gegevens gebruikt uit het Sociaal-economisch panelonderzoek en het Budgetonderzoek. Op de website van het CBS (<http://www.cbs.nl>) is gedetailleerd cijfermateriaal uit deze bronnen beschikbaar. De gegevens zijn beschikbaar tot en met 2000, zodat zeer recente veranderingen nog niet in beeld kunnen worden gebracht. Door de effecten van enkele beleidsmaatregelen door te rekenen, wordt in paragraaf 3 toch een globale inschatting van de situatie in 2002 gemaakt.

Aan deze publicatie heeft een aantal medewerkers van CBS en SCP meegewerkt. Auteursbijdragen leverden mw. dr. H. Lautenbach en G.J.H. Linden van het CBS en drs. J.M. Wildeboer Schut van het SCP. De redactieraad werd gevormd door drs. J.C. Vrooman (SCP) en drs. H.-J. Dirven (CBS).

Ir. drs. R.B.J.C. van Noort
(directeur-generaal van de statistiek)

Prof. dr. P. Schnabel
(directeur SCP)

Samenvatting

In 2000 is de armoede in Nederland opnieuw afgenomen. Het percentage huishoudens met een laag inkomen kwam uit op 12,3% en het percentage minimuminkomens op 9,3%. Dit komt overeen met 801.000 huishoudens onder de lage-inkomensgrens, en 610.000 huishoudens met een inkomen onder of rond het sociale minimum. In 1995 bedroegen de percentages nog respectievelijk 15,5% en 10,3%. Ramingen geven aan dat de dalende tendens zich in 2001 nog voortzet, mede door de belastingherziening van dat jaar, maar in 2002 veel bescheidener is. Het aandeel lage inkomens bedraagt in 2002 naar schatting 10,5%.

Het percentage lage inkomens daalde in de afgelopen jaren vooral onder eenoudergezinnen, alleenstaande ouderen en niet-westerse huishoudens. Onder Turken en Marokkanen bedroeg de afname in de periode 1998-2000 8 à 10 procentpunten; desondanks heeft bij deze groepen nog steeds ongeveer één op de drie huishoudens een laag inkomen.

Het aandeel huishoudens dat minstens vier jaar achter elkaar van een laag inkomen moest rondkomen, nam eveneens af. In 2000 waren er nog 350.000 huishoudens (5,4%) met langdurig een laag inkomen en 229.000 huishoudens (3,5%) die tot de langdurige minima behoorden. Vijf jaar eerder bedroegen deze aandelen nog respectievelijk 6,9% en 4,1%.

Ook de vaste lasten en de beoordeling van de eigen financiële situatie ontwikkelden zich in gunstige zin. Het aandeel dat de vaste lasten uitmaken van de totale bestedingen, kwam in 1999/2000 bij de lage inkomens uit op 40%. Dit is 2 procentpunten lager dan in 1995/1996, maar nog ruim boven het niveau van begin jaren negentig. Ook de beoordeling van de eigen financiële situatie verbeterde bij de huishoudens met een laag inkomen. In 2000 kon 25% van de lage inkomens naar eigen zeggen moeilijk rondkomen van het inkomen. In 1995 lag dit aandeel nog op 37%.

1 Inleiding

Het Armoedebericht 2002 bevat de meest actuele kerncijfers over armoede in Nederland. Om armoede in kaart te brengen, wordt aangesloten bij het stramien dat gedurende de jaren 1997-2001 in de Armoedemonitor is ontwikkeld. De belangrijkste indicator voor armoede is daarbij het inkomen dat een huishouden kan besteden. Dat inkomen wordt afgezet tegen twee grenzen: de lage-inkomensgrens en de beleidsmatige grens. Armoede is echter meer dan een besteedbaar inkomen beneden een van deze grenzen. Daarom wordt ook gekeken naar een aantal aanvullende armoede-indicatoren. Het gaat hierbij om de armoededuur, het vermogen, de vaste lasten en het eigen oordeel over de financiële situatie. In dit eerste Armoedebericht heeft het CBS de basisinformatie over de ontwikkeling op hoofdlijnen verzameld. Het SCP verzorgde de raming van de ontwikkeling van de lage inkomens in de periode 2000-2002, en de analyse van armoede volgens een relatieve maatstaf die in landenvergelijkend onderzoek veel wordt gebruikt.

Dit Armoedebericht heeft de volgende opbouw. In paragraaf 2 wordt de ontwikkeling van inkomensarmoede tot en met 2000 besproken. Een raming van het aantal lage inkomens in 2002 wordt gegeven in paragraaf 3. Paragraaf 4 plaatst de Nederlandse situatie in internationaal verband. De groepen die naar verhouding het grootste risico lopen op een minder gunstige inkomenspositie, worden beschreven in paragraaf 5, terwijl de geografische spreiding van huishoudens met een laag inkomen aan bod komt in paragraaf 6. De dynamiek van lage inkomens wordt weergegeven in paragraaf 7. In de paragrafen 8 tot en met 10 worden de aanvullende indicatoren voor armoede besproken: het vermogen, de vaste lasten en de eigen beoordeling van de financiële situatie. De paragrafen 11 en 12 gaan in op de samenhang tussen enerzijds inkomensarmoede en anderzijds de woonomstandigheden en gezondheid. De paragrafen 3 en 4 zijn een bijdrage van het SCP; de overige paragrafen komen voor rekening van het CBS.

Voordat op de kerncijfers over armoede wordt ingegaan, ligt het voor de hand eerst aan te geven op basis van welke criteria armoede is afgebakend. Een belangrijke indicator voor armoede is het inkomen dat een huishouden kan besteden. In de Armoedemonitor worden doorgaans twee inkomensgrenzen gehanteerd om armoede af te bakenen. In dit Armoedebericht wordt nog een derde grens besproken: de zogenaamde internationale armoedegrens. Deze grens neemt in belang toe, omdat hij steeds vaker gebruikt wordt in beleidsdiscussies over armoede in Europees verband.

Kader 1

Inkomensgrenzen

De *lage-inkomensgrens* is een waardevaste grens die geschikt is voor vergelijkingen in de tijd. De hoogte ervan is gelijk aan het bijstandsniveau van een eenpersoonshuishouden in 1979. De koopkracht van de bijstand lag in dat jaar op het hoogste punt sinds 1977. Voor andere typen huishoudens is eenzelfde koopkracht bepaald met behulp van equivalentiefactoren. Equivalentiefactoren maken de inkomens van huishoudens onderling vergelijkbaar door rekening te houden met het aantal volwassenen in een huishouden, het aantal kinderen en de leeftijd van de kinderen. De grenzen voor de verschillende typen huishoudens zijn aangepast aan de prijsontwikkeling. Zo ontstaan grenzen die in de loop van de tijd eenzelfde koopkracht vertegenwoordigen. Doordat de koopkracht van de minimumuitkeringen lager is dan in 1979, ligt de *lage-inkomensgrens* boven het huidige sociale minimum.

De *beleidsmatige grens* is gebaseerd op het sociale minimum. Het sociale minimum is het wettelijk bestaansminimum dat in de politieke besluitvorming is vastgesteld. Deze grens is vooral van belang voor het bepalen van de omvang van de doelgroepen van het overheidsbeleid. In verband met de nauwkeurigheid van de uitkomsten is de *beleidsmatige grens* bepaald op 105% van het sociaal minimum. Tot 65 jaar is het sociale minimum gelijk aan de bijstand en vanaf 65 jaar aan het AOW-pensioen (inclusief eventuele kinderbijslag). De laatste jaren is het AOW-pensioen hoger dan de bijstandsuitkering, onder meer door de ouderenaftrek in de inkomstenbelasting.

De *internationale inkomensgrens* die Eurostat hanteert, is een zogenaamde 'relatieve grens' die is gekoppeld aan de ontwikkeling van het welvaartsniveau. De grens is gedefinieerd als het inkomen dat overeenkomt met een welvaart (gestandaardiseerd inkomen) van 60% van het mediane welvaartsniveau.

Bij de berekening van de inkomensgrens voor een bepaald huishoudentype wordt gebruikgemaakt van equivalentiefactoren die internationaal veel gebruikt worden, de zogenaamde 'aangepaste' OESO-equivalentiefactoren.

Tabel 1.1 Lage-inkomensgrens, besteedbaar inkomen van bijstandsontvangers en internationale inkomensgrens voor verschillende typen huishoudens, 2000 (in euro's per jaar)

	alleenstaande	zonder kinderen	(echt)paar		eenoudergezin	
			een kind	twee kinderen	een kind	twee kinderen
lage-inkomensgrens	9.435	12.692	15.543	17.015	12.140	14.164
bijstandsniveau	8.127	11.504	12.280	13.256	11.279	12.255
internationale inkomensgrens	9.080	13.620	16.344	19.068	11.804	14.528

Inkomensgroepen

Bij de indeling naar inkomensgroep worden in de analyse de volgende huishoudens en personen buiten beschouwing gelaten: huishoudens die hoofdzakelijk op studiefinanciering zijn aangewezen, nieuw gevormde huishoudens die niet het gehele jaar inkomen hebben, en personen die verblijven in instellingen, inrichtingen en tehuizen.

2 Ontwikkeling van inkomensarmoede

Inkomensarmoede neemt verder af

In 2000 hadden 801.000 huishoudens een laag inkomen, hetgeen overeenkomt met 12,3% van alle huishoudens. Tot deze huishoudens behoorden ruim 1,5 miljoen personen. Een dergelijk laag percentage lage inkomens werd voor het laatst waargenomen eind jaren zeventig. In de jaren negentig was het lange tijd vrijwel stabiel en schommelde tussen de 15% en 16%, totdat het in 1998 sterk daalde. In dat jaar deed zich een daling voor bij vrijwel alle categorieën huishoudens. Door de verhoging van de fiscale ouderenaftrek in dat jaar kwamen vooral veel alleenstaande 65-plussers met een klein pensioen boven de lage-inkomensgrens uit.

Ook daling langdurig lage inkomens

Uit eerder onderzoek bleek dat huishoudens die langdurig een laag inkomen hebben, veel vaker moeite hebben rond te komen dan huishoudens die één of twee jaar in zo'n situatie verkeren. Voor het volgen van de ontwikkeling van de armoede is de omvang van de groep met een langdurig laag inkomen daarom een goede indicator. De trend van huishoudens met een langdurig laag inkomen is vergelijkbaar met die van de lage inkomens. In het vorige decennium lag het aandeel huishoudens met gedurende vier jaar of langer een inkomen onder de lage-inkomensgrens lange tijd op bijna 7%. Vanaf 1998 deed zich een daling voor tot ruim 5% in 2000, ofwel 350.000 huishoudens. In vergelijking met 1997, toen het aantal huishoudens met langdurig een laag inkomen op zijn top lag, is dat een afname van 85.000.

Tabel 2.1 Huishoudens met een (langdurig) laag inkomen

	huishoudens, totaal (x 1.000)	waaronder met laag inkomen		wo. langdurig ^a	
		totaal (x 1.000)	(in %)	(x 1.000)	(in %)
1977	4.537	555	12,2	.	.
1981	4.782	639	13,0	.	.
1985	5.229	1.138	21,7	.	.
1989	5.601	925	16,5	.	.
1990	5.712	857	15,0	.	.
1991	5.809	882	15,2	.	.
1992	5.886	884	15,0	389	6,6
1993	5.964	913	15,3	397	6,7
1994	6.034	970	16,1	411	6,8
1995	6.134	953	15,5	421	6,9
1996	6.209	970	15,6	429	6,9
1997	6.331	953	15,1	435	6,9
1998	6.414	861	13,4	391	6,1
1999	6.453	835	12,9	370	5,7
2000*	6.527	801	12,3	350	5,4

a Huishoudens met ook in de drie voorafgaande jaren een laag inkomen.

* Voorlopige cijfers.

Bron: CBS (Inkomenspanelonderzoek)

Kader 2

Hoogte en ontwikkeling van het sociaal minimum

Het sociaal minimum is tot 65 jaar gelijk aan het bijstandsniveau en vanaf 65 jaar aan het AOW-pensioen. Het AOW-pensioen is de laatste jaren hoger dan de bijstandsuitkering door een zogenoemde ouderenaftrek in de inkomstenbelasting. De koopkrachtontwikkeling van het sociale minimum is afhankelijk van politieke besluitvorming. Uitgaande van 1990 zien we de koopkracht eerst dalen, waarna het vanaf 1997 verbetert. Vooral opvallend is de verbetering van het AOW-pensioen van 1998 in vergelijking met 1997. Deze stijgende tendens zet zich in de jaren erna voort. De koopkracht van de bijstandsontvangers lag in 2000 nog bijna 1% onder die van 1990. De koopkrachteffecten van de bijzondere bijstand en kwijtschelding van lokale lasten zijn hierbij buiten beschouwing gebleven (zie ook de uitkomsten over bijzondere bijstand en kwijtschelding in de Armoedemonitor van 2001: p. 14 en hoofdstuk 7).

Tabel 2.2 Index netto sociaal minimum, gecorrigeerd voor inflatie, 1990-2000 (1990 = 100)

	ABW, 23-64 jaar	AOW, (echt)paar	AOW, alleenstaande
1990	100,0	100,0	100,0
1995	96,8	99,7	97,4
1996	96,6	100,0	97,3
1997	96,5	100,5	98,3
1998	97,7	103,8	102,3
1999	98,4	104,8	103,3
2000	99,1	105,5	103,8

Bron: SZW, bewerking CBS

Geringe daling aantal minimuminkomens

In 2000 bedroeg het aantal huishoudens onder of rond het sociale minimum 610.000. In de jaren 1990 tot en met 1997 ontving steeds 10% tot 11% van de huishoudens een minimuminkomen. Vanaf 1998 daalde dit aandeel tot ruim 9% in 2000. Het percentage huishoudens met een inkomen onder of rond het sociale minimum daalde daarmee minder dan het percentage huishoudens met een laag inkomen. De reden is dat een verhoging van het sociaal minimum niet leidt tot een vermindering van het aantal huishoudens dat hiervan moet rondkomen. De verhoging van de ouderenaftrek in 1998 had daardoor op het aantal huishoudens met een minimuminkomen, anders dan op het aantal lage inkomens, slechts weinig effect.

Huishoudens die al langdurig een inkomen onder of rond het sociale minimum hebben, laten hetzelfde beeld zien. Ook hier doet zich een daling voor, maar deze is veel minder groot dan wanneer de lage-inkomensgrens wordt gehanteerd. Het aantal huishoudens dat al vier jaar of langer van een minimum inkomen moet rondkomen, was in 2000 bijna 230.000. Dit aantal is gelijk aan 3,5% van alle huishoudens. In de 610.000 huishoudens met een minimum inkomen leefden ruim 1,1 miljoen personen, van wie er 370.000 al langdurig tot de minima behoorden.

Tabel 2.3 Huishoudens met een inkomen onder of rond het sociale minimum^a

	huishoudens, totaal (x 1.000)	waaronder met minimum inkomen		wo. langdurig ^b	
		totaal (x 1.000)	(in %)	(x 1.000)	(in %)
1990	5.712	606	10,6	.	.
1991	5.809	625	10,8	.	.
1992	5.886	632	10,7	236	4,0
1993	5.964	634	10,6	246	4,1
1994	6.034	639	10,6	248	4,1
1995	6.134	633	10,3	251	4,1
1996	6.209	649	10,5	240	3,9
1997	6.331	644	10,2	244	3,9
1998	6.414	632	9,8	243	3,8
1999	6.453	627	9,7	235	3,6
2000*	6.527	610	9,3	229	3,5

a Inkomen tot maximaal 5% boven het sociale minimum (in dat jaar).

b Huishoudens met ook in de drie voorafgaande jaren een inkomen onder of rond het sociale minimum.

* Voorlopige cijfers

Bron: CBS (Inkomenspanelonderzoek)

3 Raming lage inkomens in 2002

Omdat de gegevens uit het Inkomenspanelonderzoek (IPO) voor 2001 en 2002 nog niet beschikbaar zijn, en het van belang is enig inzicht te bieden in het actuele percentage lage inkomens, wordt in deze paragraaf een raming gegeven van de ontwikkeling in de periode 2001-2002. Zoals ook in de Armoedemonitor gebruikelijk is, worden de meest recente IPO-cijfers over de inkomenspositie van afzonderlijke huishoudens hiertoe geactualiseerd met behulp van de koopkrachtberekeningen die zijn opgesteld ten behoeve van de *Macro-Economische Verkenning* (CPB 2002). Hierbij is een groot aantal sociaal-economische groepen onderscheiden, met name aan de onderkant van de inkomensverdeling. Het betreft onder meer werkenden, uitkeringsgerechtigden en gepensioneerden met een inkomen tot 90%, 120% en 150% van het relevante bruto minimuminkomen. Voor de huishoudens die tot de onderscheiden groepen behoren, zijn de koopkrachtmutaties voor 2001 en 2002 toegepast op het besteedbare huishoudensinkomen in 2000.¹ Vervolgens is nagegaan hoeveel huishoudens in 2001 en 2002 een laag inkomen hebben.

In de afgelopen jaren bleken de ramingen van de ontwikkelingen van het percentage lage inkomens in de Armoedemonitor vrij goed te sporen met de uiteindelijke realisatie (zie kader 3). Het betreft echter een raming, hetgeen inhoudt dat de uitkomsten samenhangen met de gemaakte veronderstellingen. Een potentieel belangrijke beperking is, dat dynamische ontwikkelingen bij de koopkrachtberekeningen van het CPB buiten beschouwing zijn gelaten. Dat wil zeggen dat er niet is gekeken naar de effecten van veranderingen in sociaal-economische positie of huishoudenssamenstelling, en dat slechts de invloed van contractloonstijging en de wettelijke wijzigingen in de uitkeringen, belasting- en premieheffing op het inkomen van groepen is doorberekend. Hoewel het hier dus een gestileerd beeld van de werkelijkheid betreft, wordt in het beleid toch belang gehecht aan de statische 'koopkrachtplaatjes', omdat deze overzichten – naast het effect van de algemene loon- en prijsstijgingen – duidelijk maken wat het effect is van ontwikkelingen waarop de overheid direct invloed kan uitoefenen: wijzigingen in het fiscale regime, in de heffing van sociale premies, de mate van koppeling van de uitkeringshoogte aan de loonontwikkeling, enzovoorts.

Het statisch karakter van de koopkrachtraming kan echter ook gevolgen hebben voor de raming van het percentage huishoudens met een laag inkomen. In de jaren waarin de verdeling van de onderscheiden groepen stabiel is, zijn de problemen beperkt; maar als de economische conjunctuur sterk verandert, of er doen zich belangrijke demografische ontwikkelingen voor, kan het percentage lage inkomens worden onder- of overschat.

Omdat de economische conjunctuur in 2001 en 2002 is verslechterd, is ditmaal op voorhand niet volstaan met een statische microsimulatie, maar is ook gepoogd de mogelijke invloed van de recente dynamiek enigszins te kwantificeren. Hiertoe is

nagegaan in hoeverre de verwachte veranderingen in onder meer de aantallen uitkeringsgerechtigden, tweeverdieners, gepensioneerden en alleenstaanden voor de periode 2000-2002 de percentages lage inkomens kunnen beïnvloeden. Dit bleek in de praktijk niet tot ingrijpend andere resultaten te leiden. De werkloosheid loopt in 2002 op, van 146.000 tot 172.000 geregistreerde werklozen in september. Dit lag echter nog onder het niveau van ultimo 2000 (188.000); in de eerste vijf maanden van 2001 daalde het aantal werklozen nog vrij sterk, en de recente toename heeft de toen geboekte daling nog niet volledig tenietgedaan. Hierbij moet bovendien worden bedacht, dat een oplopende werkloosheid niet betekent dat het aantal lage inkomens evenredig stijgt, aangezien een deel van de WW'ers een loongerelateerde uitkering boven de lage-inkomensgrens ontvangt.

Het CPB verwacht dat het totale aantal uitkeringsgerechtigden en gepensioneerden ultimo 2002 nauwelijks zal afwijken van die in 2000 en 2001. Ook de ontwikkeling van het aantal uitkeringsjaren tussen 2000 en 2002, die het ministerie van SZW in de *Sociale Nota 2003* heeft gepubliceerd, is redelijk stabiel. Op grond hiervan is besloten hier te volstaan met een rapportage over de raming van het aandeel lage inkomens op grond van de statische methode.

Kader 3

Voorspelling en realisatie van lage inkomens

De ramingsmethode bood in het verleden een vrij goede voorspelling van de uiteindelijke realisatie. In de Armoedemonitor 1998 werd het percentage lage inkomens in 1998 op basis van de statische actualisatie van IPO 1996 geraamd op 13. Dit was 0,4 procentpunt lager dan het definitieve cijfer van 13,4. De Armoedemonitor 1999 voorspelde een percentage van 13,3 in 1999, hetgeen uiteindelijk 12,9 werd. Voor dat jaar was de raming dus juist 0,4 procentpunt minder positief dan de realisatie. Datzelfde deed zich in de Armoedemonitor 2000 voor: de voorziene daling met 0,7 procentpunt correspondeert (op grond van de definitieve cijfers van IPO 1998) met een afname tot 12,7% in 2000. De realisatie komt dat jaar volgens de voorlopige cijfers van IPO 2000 uit op 12,3%. De lichte onderschatting van de feitelijke daling in het percentage lage inkomens in 1999 en 2000 kan voor een deel worden toegeschreven aan gunstige economische ontwikkelingen, waardoor het volume van de bijstand en de WW in die jaren afnam. Die dynamiek is in de eerder gemaakte ramingen niet verwerkt.

Tabel 3.1 geeft de gemiddelde koopkrachtmutaties voor een aantal sociaal-economische groepen onder en boven de lage-inkomensgrens.²

Tabel 3.1 Gemiddelde koopkrachtmutaties 2000-2002 voor enkele sociaal-economische groepen (in procenten)

	onder de lage-inkomensgrens 2000		boven de lage-inkomensgrens 2000	
	2000-2001	2001-2002	2000-2001	2001-2002
werknemer zonder kinderen	5,3	0,2	5,6	0,1
werknemer met kinderen	6,3	1,0	5,2	0,2
uitkering alleenstaande	1,3	0,8	2,2	0,8
uitkering gezinnen	3,2	1,1	2,6	0,8
65+ alleenstaande	3,0	1,0	2,4	0,6
65+ met anderen	3,6	1,0	3,1	0,6

Bron: CBS (Inkomenspanelonderzoek 2000); CPB (SCP-bewerking)

In 2001 vond voor alle groepen een grote koopkrachtverbetering plaats, die al in de raming welke in de *Armoedemonitor 2001* werd gerapporteerd is verwerkt. De koopkrachtverbetering is in hoge mate het gevolg van de belastingherziening van dat jaar. Met name de verhogingen van de arbeidskortingen en de ouderenkorting zorgden ervoor dat werkenden en ouderen er in koopkracht op vooruit gingen.

Uitkeringsgerechtigden gingen er minder op vooruit dan werkenden omdat de overheid door een groter verschil tussen loon en uitkering de uitstroom naar werk trachtte te bevorderen. Wel profiteerden de uitkeringsgerechtigden van de algemene verhoging van de uitkeringen en een aantal fiscale kortingen. De invloed van tertiaire inkomensbestanddelen (zoals de bijzondere bijstand en kwijtscheldingsregelingen) is in deze raming niet verwerkt; in hoofdstuk 7 van de *Armoedemonitor 2001* is hier uitvoerig over gerapporteerd.

In 2002 is de koopkrachtstijging veelal bescheiden. Doordat het minimumloon in dit jaar sneller toeneemt dan de contractlonen, stijgen de uitkeringen en pensioenen bij huishoudens met een laag inkomen gemiddeld iets meer dan bij de groep met een hoger inkomen. De verhoging van de (inkomensafhankelijke) aanvullende kindertoeslag zorgde er bovendien voor dat de koopkrachtstijging voor gezinnen met een laag inkomen iets hoger was dan bij gezinnen met een hoger inkomen.

Tabel 3.2 toont de mutatie van het aandeel huishoudens met een laag inkomen in 2001 en 2002. Hieruit blijkt dat de dalende tendens, zoals in de *Armoedemonitor 2001* al werd gesignaleerd, zich in 2001 nog voortzet. In 2000 bevond 12,3% van de huishoudens zich onder de lage-inkomensgrens, en volgens de raming zal dit in 2001 met 1,4 procentpunt dalen tot 10,9%.

Tabel 3.2 Raming lage inkomens 2001-2002 voor enkele sociaal-economische groepen (jaarmutaties, in %-punten; en % van het totaal in 2002)

	totaalaantal huishoudens in 2000 (x 1.000)	waarvan met een laag inkomen in 2000 (in %)	raming statische mutatie (in %-punten)		huishoudens met een laag inkomen in 2002 (in %)
			2001	2002	
werknemer zonder kinderen	2.124	3,8	-0,6	0,0	3,1
werknemer met kinderen	1.297	4,9	-1,5	-0,2	3,3
uitkering alleenstaande	368	48,1	-1,6	-0,8	45,7
uitkering gezinnen	535	29,7	-2,4	-0,9	26,4
65+ alleenstaande	798	20,9	-3,4	-1,3	16,3
65+ met anderen	681	5,4	-1,5	-0,6	3,4
totaal ^a	6.476	12,3	-1,4	-0,4	10,5

a Inclusief overige huishoudens, exclusief studenten en huishoudens met onvolledige jaarinkomens. Voor zelfstandigen, freelancers en huishoudens met vermogensinkomsten zijn geen koopkrachtramingen beschikbaar. Aangenomen is dat het aandeel lage inkomens in deze groepen niet verandert.

Bron: CBS (Inkomenspanelonderzoek 2000); CPB (SCP-bewerking)

In 2002 vlakt deze daling echter sterk af: het aandeel huishoudens met een laag inkomen neemt met 0,4 procentpunt af tot 10,5%. In vergelijking met de werkkenden is de afname bij uitkeringsgerechtigden en 65-plussers (-0,6 tot -1,3 procentpunt) nog vrij groot. Dit komt door de koppeling van de sociale minima aan het minimumloon, dat vertraagd werd aangepast aan de hoge gemiddelde contractloonstijging in 2001.

Tussen 2000 en 2002 is het percentage lage inkomens onder uitkeringsgerechtigden en gepensioneerden het meest afgenomen (-2,1 tot -4,6 procentpunt). Ondanks deze daling blijft het aandeel huishoudens met een laag inkomen onder uitkeringsontvangers (26% tot 46%) en alleenstaande bejaarden (16%) hoog, en deze drie groepen maken in 2002 naar verwachting bijna tweederde van de totale lage-inkomensgroep uit. Bij de niet-alleenstaande bejaarden leiden de gunstige koopkrachtontwikkelingen van de laatste jaren er volgens de raming toe dat het aandeel lage inkomens in 2002 nauwelijks hoger zal zijn dan dat van werknemers.

Noten

- 1 Hierbij moet worden opgemerkt dat er een verschil bestaat tussen de definitie van het besteedbare huishoudensinkomen die het CPB hanteert, en die waarvan hier wordt uitgegaan. Het CPB rekent het inkomen van inwonende huishoudensleden (anders dan het hoofd en diens partner) niet tot het inkomen van het huishouden. Bij de berekening van de aantallen huishoudens met een laag inkomen gebeurt dit wel.
- 2 Voor zelfstandigen, freelancers en huishoudens met voornamelijk vermogensinkomsten zijn geen koopkrachtberekeningen gemaakt. Het betreft hier ongeveer een op de zes huishoudens. Daarnaast blijven studenten en huishoudens met onvolledige jaarinkomens buiten beschouwing.

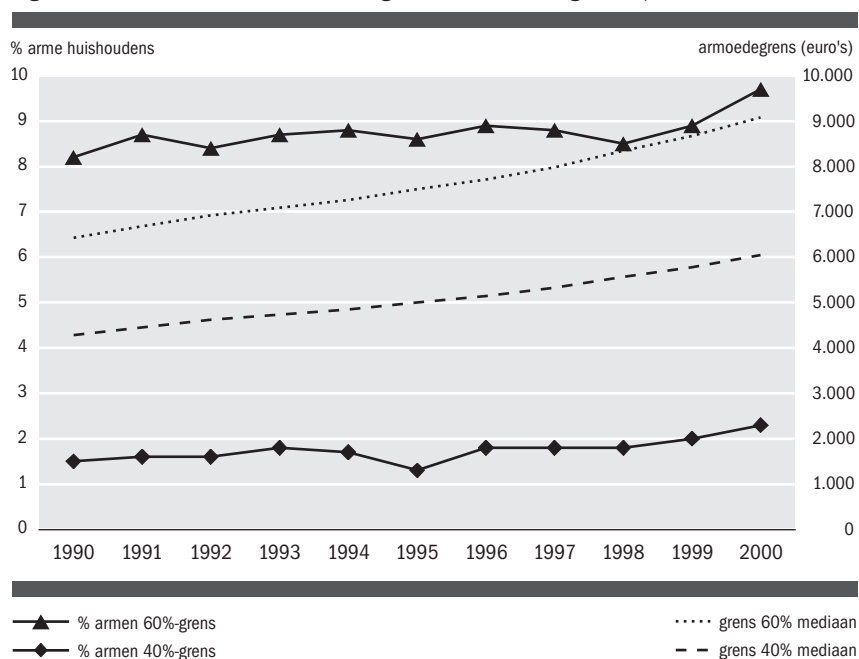
4 Armoede naar internationale maatstaven

In landenvergelijkend onderzoek wordt vaak gebruikgemaakt van relatieve armoedegrenzen. Dergelijke grenzen variëren naar tijd en plaats en houden rekening met het algemene welvaartspeil van de maatschappij waarop zij betrekking hebben. Tijdens de Europese top van Laken (december 2001) zijn de lidstaten van de Europese Unie overeengekomen dat een dergelijke grens als referentiepunt zal dienen bij de bepaling van het effect van het beleid gericht op het tegengaan van sociale uitsluiting. Het criterium wordt formeel niet aangeduid als de officiële Europese armoedegrens, maar als een 'at-risk-of-poverty-rate'. De grens ligt op 60% van het mediane inkomen (het inkomensniveau waarbij de ene helft van de bevolking een hoger, en de andere helft een lager inkomen heeft). Varianten (door de EU aangeduid als 'aanvullende indicatoren') kunnen worden berekend door uit te gaan van 40%, 50% of 70% van de mediaan.

Relatieve grenzen kennen een aantal bezwaren (vergelijk Vrooman en Snel 1999: 29-31; Wildeboer Schut et al. 2001: 132-133). Ten eerste is niet op voorhand duidelijk welke relatie er ligt tussen een bepaald percentage van het mediane inkomen en de behoeften van mensen. Er wordt niet duidelijk gemaakt of mensen van het bedrag dat de armoedegrens vertegenwoordigt kunnen rondkomen; en waarom kan men dat bij 61% wel en bij 59% niet? In de tweede plaats kan de hoogte van de grenzen tussen landen zo sterk uiteenlopen, dat iemand die in Luxemburg tot de armen wordt gerekend, in Portugal of Griekenland als welvarend zou worden beschouwd. De vergelijking van armoedepercentages behelst bij zeer uiteenlopende welvaartsniveaus niet meer dan een duiding van de verschillen in omvang van de concentraties van inkomens aan de onderkant van de verdeling. In de derde plaats heeft de grens een arbitrair maximum: nooit meer dan de helft van het totaal aantal huishoudens kan arm zijn. Met name voor minder ontwikkelde landen kan dit problematisch zijn.¹

In de hier verrichte analyse zijn de inkomens eerst gestandaardiseerd,² en is vervolgens de mediaan van de gestandaardiseerde inkomensverdeling vastgesteld. Daarna is de armoedegrens volgens de centrale EU-norm (60%) en de lage variant (40%) bepaald, en is bezien welk deel tot de relatief arme huishoudens kon worden gerekend. Figuur 4.1 geeft de ontwikkeling weer van de twee relatieve grenzen (de rechter verticale as) en de bijbehorende armoedepercentages (volgens de linker verticale as) in Nederland voor de jaren 1990-2000.

Figuur 4.1 Armoede in Nederland volgens twee relatieve grenzen, 1990-2000*

* 2000: voorlopige cijfers

Bron: CBS (Inkomenspanelonderzoek) SCP-bewerking

Het percentage arme huishoudens volgens de centrale EU-variant (60% van de mediaan) schommelde in de jaren negentig lange tijd rond de 8,5, met een bandbreedte van enkele tienden procentpunten. Op de laatste twee meetmomenten stijgt het armoedepercentage: 8,9% in 1999, 9,7% in 2000 (in het laatste jaar betreft het voorlopige cijfers). Gebruik van dit criterium voert dus tot een andere conclusie dan de eerder gepresenteerde grenzen. Volgens de lage-inkomensgrens en het beleidsmatig minimum is de arme groep in 1999 en 2000 kleiner geworden, maar de relatieve armoede neemt in die jaren toe. Deze stijging ontstaat doordat het mediane (gestandaardiseerde) inkomen vanaf 1999 sneller is gestegen dan de inkomens aan de onderkant van de verdeling.

Als de lage variant van de relatieve grens wordt gehanteerd (40% van het mediane inkomen) is de armoede in Nederland zeer laag. Het percentage arme huishoudens bedraagt 1,3 (in 1995) tot 2,3 (in 2000), waarbij ook hier op de laatste twee meetmomenten sprake is van een toename.

Op grond van het European Community Household Panel (ECHP) publiceert het statistisch bureau van de Europese unie (Eurostat) ook relatieve armoedepercentages voor alle landen van de Europese Unie. Tabel 4.1 en 4.2 tonen de ontwikkeling in de

periode 1995-1998 voor een aantal landen, afgemeten aan de grenzen van 60% en 40% van het mediane gestandaardiseerde inkomen. De cijfers voor Nederland zijn niet vergelijkbaar met die in figuur 4.1, omdat hier andere gegevens zijn gebruikt. Ze geven wel een indruk van de positie van ons land in de EU in termen van relatieve armoede.

Tabel 4.1 Huishoudens onder 60%-grens (in procenten)

	1995	1996	1997	1998
Denemarken	12	10	8	9
Nederland	11	12	11	12
Oostenrijk	13	14	13	13
Duitsland	17	15	15	16
België	17	16	15	16
Frankrijk	16	17	16	18
Ierland	19	20	20	17
Spanje	20	19	20	19
Italië	20	19	19	20
Verenigd Koninkrijk	21	17	22	21
Griekenland	22	21	23	22
Portugal	23	22	24	20

Bron: Eurostat

Op grond van de 60%-grens is de relatieve armoede het laagst in Denemarken en Nederland (8% tot 12%). Eventueel kan ook Oostenrijk nog tot deze 'kopgroep' worden gerekend, hoewel dit land iets hoger uitkomt (13% tot 14%). Een tweede groep bestaat uit België, Duitsland en Frankrijk (15% tot 18%). In het Verenigd Koninkrijk, Italië, Ierland en Spanje is het aandeel armen nog iets hoger (19% tot 22%, met iets lagere waarden voor het Verenigd Koninkrijk en Ierland in respectievelijk 1996 en 1998). De relatieve armoede is het hoogst in Portugal en Griekenland (21% tot 24%), ongeveer tweemaal zoveel als in de groep waartoe Nederland behoort.

In de loop der tijd is het armoedepercentage in de meeste landen opmerkelijk stabiel, met als voornaamste uitzondering de daling in Denemarken na 1995. Doordat de tijdreeks in 1998 ophoudt, valt de recente toename van de relatieve armoede in Nederland (zie figuur 4.1) in deze cijferopstelling nog niet waar te nemen.

Als de grens van 40% van het mediane inkomen wordt aangehouden (tabel 4.2) bevinden de armoedepercentages zich logischerwijs in alle landen op een lager niveau. Ze variëren dan tussen 2% en 11%. In sommige landen is de daling bij gebruik van dit criterium verhoudingsgewijs sterk: Denemarken houdt maar zeer weinig armen over (2%) en Ierland belandt op de tweede plaats. In het algemeen is de rangorde vergelijkbaar, met dien verstande dat Duitsland in de loop der tijd een

sterke daling van het percentage armen doormaakt (van 8% naar 4%), terwijl dit in het Verenigd Koninkrijk nogal fluctueert. Mogelijk speelt hierin een rol dat sociale-zekerheidsregelingen voor bepaalde groepen een bestaansminimum garanderen dat in het ene jaar wel, en in het andere niet onder de relatieve grens kan liggen – iets wat zich in alle landen kan voordoen.

Tabel 4.2 Huishoudens onder 40%-grens (in procenten)

	1995	1996	1997	1998
Denemarken	2	2	2	2
Ierland	3	3	2	3
Nederland	5	5	3	4
Oostenrijk	5	4	4	4
Frankrijk	5	4	4	5
België	6	6	6	4
Duitsland	8	6	4	4
Verenigd Koninkrijk	6	5	10	8
Italië	8	8	9	8
Spanje	8	9	9	10
Portugal	10	9	9	8
Griekenland	10	9	11	9

Bron: Eurostat

Noten

- 1 Als de armoedegrens wordt gelegd op 60% van het *gemiddelde* inkomen dan ligt deze bij iedere stijging van inkomen hoger ook als deze zich voordoet bij de midden- of hogere inkomens, en de welvaartspositie van degenen aan de onderkant niet verandert. De 'mediaanmethode' heeft dit bezwaar niet, omdat het inkomensniveau van het 50ste percentiel hier bepalend is.
- 2 Hier volgens de zogenaamde *OECD equivalence scale*. De equivalentiefactoren volgens deze methode hebben de volgende eenvoudige vorm: het hoofd van het huishouden krijgt een gewicht van 1 toegewezen; elke volgende volwassene krijgt 0,5 toegekend; kinderen tellen voor 0,3 mee. Het inkomensbegrip dat hier is gebruikt is het besteedbare inkomen inclusief huursubsidie.

5 Risicogroepen

Armoede is niet gelijkmatig verdeeld over groepen in de samenleving. In de ene groep huishoudens komen lage inkomens meer voor dan bij de andere. Hierna volgt een beschrijving welke groepen verhoudingsgewijs vaak een laag inkomen hebben. Daarbij worden huishoudens ingedeeld naar huishoudentype, leeftijd en belangrijkste inkomensbron van de hoofdkostwinner en naar herkomstgroepering.

Eenoudergezinnen lopen hoogste risico

Eenoudergezinnen worden het vaakst getroffen door een laag inkomen. In deze groep was in 2000 het percentage huishoudens onder de lage-inkomensgrens 44. Dat was 3,5 maal zo hoog als het gemiddelde. Lange tijd lag het percentage lage inkomens onder eenoudergezinnen rond de 60. Vanaf 1997 trad er een daling op. In 2000 lag het percentage 11 procentpunten lager dan in 1990.

Vrouwen vaker een laag inkomen dan mannen

Onafhankelijk van het huishoudentype waartoe mannen en vrouwen behoren, ligt het aandeel lage inkomens onder vrouwen gemiddeld hoger dan onder mannen. Met name in de leeftijdsgroepen 25-34, 35-44 en 65 jaar en ouder doet zich dit verschil voor. Voor al deze drie leeftijdsgroepen lag het aandeel mannen dat zich in 2000 onder de lage-inkomensgrens bevond, rond de 7,5%. Voor vrouwen lagen deze percentages duidelijk hoger. Bij de twee jongste leeftijdsgroepen is er een verschil van circa 3 procentpunten. Bij vrouwen van 65 jaar en ouder was het aandeel lage inkomens daarentegen bijna twee keer zo groot als bij mannen in dezelfde leeftijdsgroep (14,5% vs. 7,5%).

Het aandeel alleenstaande vrouwen van 65 jaar en ouder met een laag inkomen daalde in de periode 1990-2000 met 10 procentpunt. Bij de alleenstaande mannen van 65 jaar en ouder lag het percentage met een laag inkomen van 1990 tot 1998 op ruim 20, waarna een daling inzette tot ruim 15 in 2000.

Gunstige ontwikkeling voor paren

Paren met of zonder kinderen hebben een relatief laag armoederisico. Het percentage lage inkomens ligt beduidend onder het gemiddelde. Ook hun positie is in het afgelopen decennium gunstiger geworden. De grootste daling deed zich voor bij echtparen zonder minderjarige kinderen met een hoofdkostwinner van 65 jaar of ouder. Het percentage van deze huishoudens dat zich onder de lage-inkomensgrens bevond, daalde van ruim 12 in 1990 tot bijna 6 in 2000.

Hoog risico voor uitkeringsontvangers

Twee derde van de huishoudens met een bijstands- of werkloosheidsuitkering had in 2000 een laag inkomen. Dat percentage is het afgelopen decennium vrijwel ongewij-

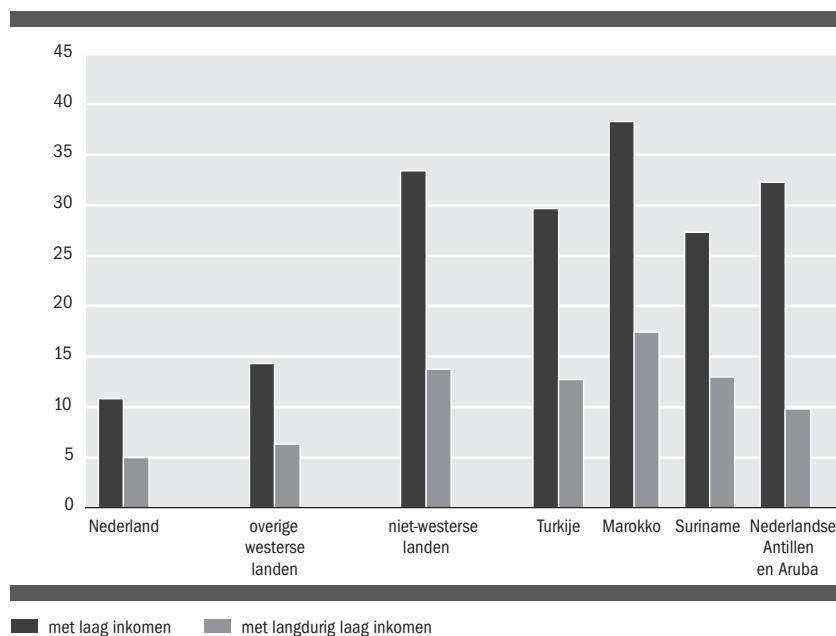
zigt gebleven. Huishoudens met een arbeidsongeschiktheidsuitkering hadden ruim twee keer zo vaak een laag inkomen als gemiddeld: ruim 29%. Hiermee is hun aandeel in de afgelopen tien jaar met 5 procentpunten gestegen. De positie van pensioenontvangers is sinds 1997 verbeterd. Het percentage lage inkomens onder gepensioneerden bedroeg in 2000 bijna 13 en lag daarmee maar weinig hoger dan het gemiddelde. Huishoudens met inkomen uit arbeid ten slotte, hebben een relatief laag armoederisico. Van deze huishoudens had 6% een laag inkomen. Dit percentage bleef de afgelopen tien jaar redelijk constant.

Daling lage inkomens bij niet-westerse allochtonen

Nederland telde in 2000 ruim 460.000 huishoudens met een hoofdkostwinner van niet-westerse herkomst. Van hen had 33% een laag inkomen. Dat is drie keer zo veel als bij de autochtone huishoudens. Het aandeel lage inkomens was met 38% het grootst onder Marokkaanse huishoudens. Van de Antilliaanse/Arubaanse en Turkse huishoudens had respectievelijk 32% en 30% een laag inkomen.

Ten opzichte van 1998 is het aandeel lage inkomens onder niet-westerse huishoudens fors afgenomen. Bij de Turkse huishoudens daalde het met bijna 10 procentpunten en bij de Marokkaanse met bijna 8 procentpunten. Onder autochtone huishoudens daalde het aandeel lage inkomens ruim 1 procentpunt.

Figuur 5.1 Huishoudens met een (langdurig) laag inkomen naar herkomstgroepering, 2000 (in procenten)

Bron: CBS (Regionaal inkomensonderzoek)

Cumulatie van laag inkomen bij eenoudergezinnen

Uit het voorgaande blijkt dat eenoudergezinnen en huishoudens met een bijstands- of werkloosheidsuitkering een hoog armoederisico hebben. In 2000 ging het om percentages van 44 respectievelijk 68. Eenoudergezinnen met een bijstands-, werkloosheids- of arbeidsongeschiktheidsuitkering hadden in 79% van de gevallen een laag inkomen.

Ook eenoudergezinnen met inkomen uit arbeid hadden een relatief hoog percentage lage inkomens, namelijk 22. Dat is meer dan 2,5 keer zo hoog als onder de totale groep huishoudens met inkomsten uit arbeid. In het geval dat eenoudergezinnen behoren tot de groep niet-westerse huishoudens was eveneens sprake van een verhoogd risico op inkomensarmoede. Bijna zes van elke tien niet-westerse eenoudergezinnen had in 2000 een laag inkomen. Bij de autochtone eenoudergezinnen was dit aandeel ruim vier op de tien.

Tabel 5.1 Aandeel lage inkomens onder eenoudergezinnen naar achtergrondkenmerken, 2000* (in procenten)

inkomensbron	<i>bijstands- of werkloosheidsuitkering</i>	81
	<i>arbeidsongeschiktheidsuitkering</i>	62
herkomstgroepering	<i>autochtonen</i>	41
	<i>niet-westerse allochtonen</i>	59
totaal		45

* Voorlopige cijfers.

Bron: CBS (Inkomenspanelonderzoek)

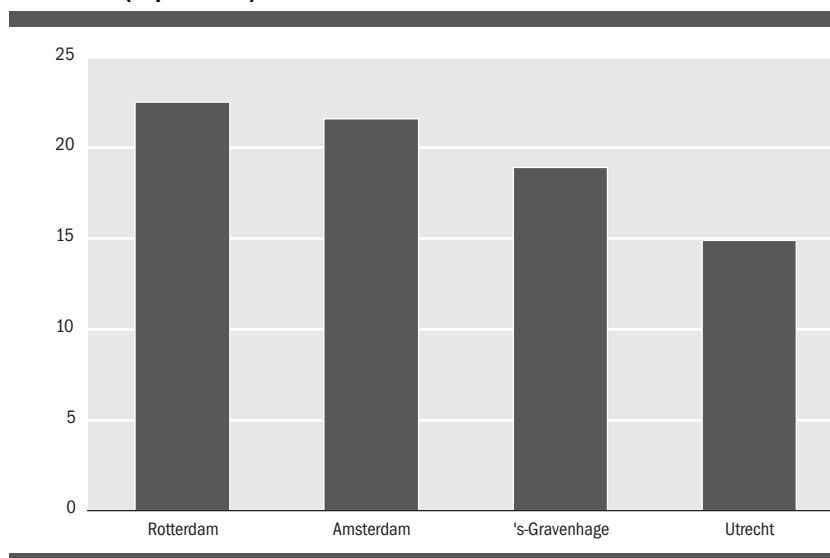

6 Regionale verschillen in aandeel lage inkomens

In 2000 woonde een kwart van de huishoudens met een langdurig laag inkomen in een van de vier grote steden. Vooral in Rotterdam, Amsterdam en Den Haag is de concentratie van huishoudens met een laag inkomen hoog. In Utrecht lag het percentage huishoudens met een laag inkomen niet ver boven het landelijk gemiddelde. Deze concentratie van lage inkomens in de grote steden kent een aantal oorzaken. Zo zijn er in de grote steden onder meer relatief veel mensen met een bijstands- of werkloosheidsuitkering. Verder hebben arbeidsongeschikten en pensioenontvangers die in de grote steden wonen, meer dan elders in het land een laag inkomen.

Figuur 6.1 Huishoudens met een laag inkomen in de vier grote steden, 2000 (in procenten)

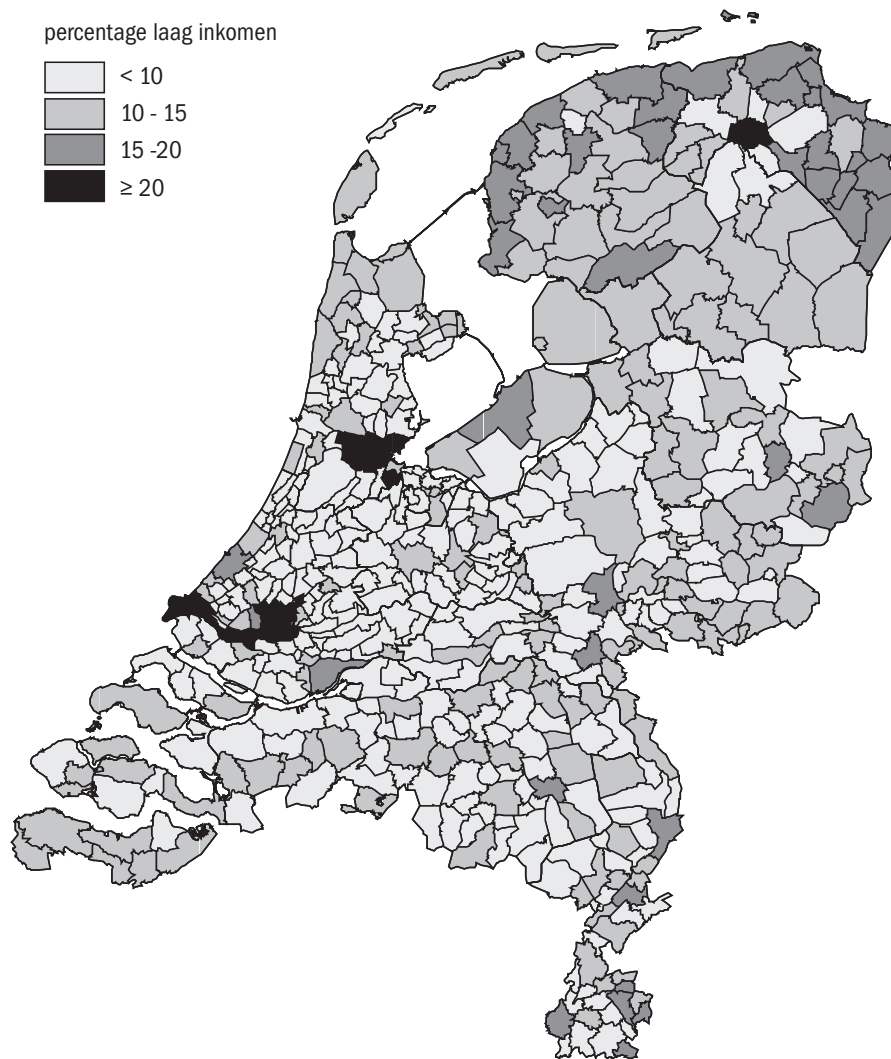

Bron: CBS (Regionaal inkomensonderzoek)

Van alle gemeenten hebben Rotterdam en Amsterdam de hoogste percentages lage inkomens. De gemeenten met een hoog percentage lage inkomens variëren in omvang en locatie. Wel ligt het merendeel van deze gemeenten in de perifere gebieden van ons land. Zo concentreren de huishoudens met de minst gunstige inkomenspositie zich in de provincies Friesland en Groningen.

Gemeenten met een laag percentage lage inkomens hebben twee opvallende kenmerken. Ten eerste betreft het relatief kleine gemeenten. Ten tweede ligt het merendeel van deze gemeenten in de provincies Noord- en Zuid-Holland.

Figuur 6.2 Aandeel huishoudens met een laag inkomen naar gemeente, 2000

Bron: CBS (Regionaal inkomensonderzoek)

7 Dynamiek van lage inkomens

Het aantal huishoudens dat op basis van het jaarinkomen onder een bepaald welvaartsniveau leeft, geeft slechts een beperkte indicatie van de armoede. Juist het langdurige verblijf in een ongunstige inkomenspositie veroorzaakt problemen bij het rondkomen.

Dit leidt tot de vraag hoe groot de dynamiek bij lage inkomens is. Voor de beschrijving van deze dynamiek zijn personen de eenheid van analyse, omdat huishoudens in de loop van de tijd veranderen van samenstelling. Het welvaartsniveau van een persoon is bepaald als het gestandaardiseerde inkomen van het huishouden.

Uitstroom neemt geleidelijk toe

In het begin van de jaren negentig stroomde jaarlijks ruim 30% van de mensen onder de lage-inkomensgrens uit deze groep. Vanaf 1997 lag dit percentage hoger; in 1998 en 1999 was er een uitstroom van 38%, in 2000 bedroeg de uitstroom 35%. Deze toename was voornamelijk het gevolg van de verhoging van de fiscale ouderenaftrek; de hogere uitstroom vond vooral plaats bij mensen van 65 jaar of ouder. In 2000 bedroeg het aantal mensen onder de lage-inkomensgrens ruim 1,5 miljoen; de uitstroom lag op 568.000.

Instroom constant

In tegenstelling tot de uitstroom bleef de instroom in de tweede helft van de jaren negentig vrijwel hetzelfde als in de eerste helft (32% tegenover 33%). Omdat de uitstroom lager was dan de instroom, nam tot 1996 het aantal personen onder de lage-inkomensgrens toe. Vanaf het midden van de jaren negentig tot 2000 lag de uitstroom hoger dan de instroom, waardoor het aantal mensen met een laag inkomen daalde.

Tabel 7.1 Stand^a en ontwikkeling van het aantal personen in huishoudens met een laag inkomen (x 1.000)

	stand in voorafgaand jaar	uitstroom	doorstroom ^b	instroom	stand ^c
1992	1.758	555	1.203	553	1.756
1993	1.756	543	1.213	611	1.823
1994	1.823	567	1.257	673	1.930
1995	1.930	632	1.297	563	1.860
1996	1.860	598	1.261	613	1.874
1997	1.874	638	1.236	581	1.817
1998	1.817	694	1.123	540	1.663
1999	1.663	628	1.035	568	1.603
2000*	1.603	568	1.035	524	1.559

a Per 31 december.

b Stand in voorafgaand jaar verminderd met de uitstroom.

c Stand in voorafgaand jaar verminderd met de uitstroom en vermeerderd met de instroom.

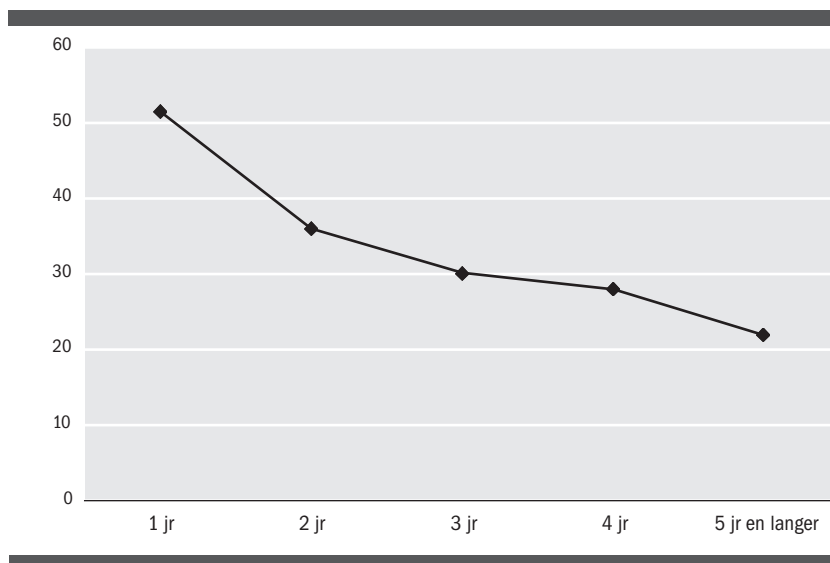
* Voorlopige cijfers

Bron: CBS (Inkomenspanelonderzoek)

Uitstroom lager bij langere verblijfsduur

Van alle mensen die in 1999 onder de lage-inkomensgrens geraakten, was iets meer dan de helft een jaar later weer uitgestroomd. Van de mensen die zowel in 1998 als in 1999 onder deze grens verbleven, stroomde 36% in 2000 uit. Het percentage uitstromers neemt vervolgens af naarmate men langer tot een huishouden behoorde met een laag inkomen. Van de groep waarvoor dit vijf jaar of langer het geval was, stroomde in 2000 nog maar ruim een op de vijf uit. Naarmate men langer in financiële armoede verkeert, is de kans om boven de lage-inkomensgrens uit te komen, dus geringer.

Figuur 7.1 Uitstroom uit lage inkomens naar verblijfsduur, 2000*

* 2000: voorlopige cijfers.

Bron: CBS (Inkomenspanelonderzoek)

8 Vermogen

Negatief vermogen voor ruim een op de vijf lage inkomens

Huishoudens met een laag inkomen hebben verhoudingsgewijs vaak een negatief vermogen: hun schulden zijn groter dan hun bezittingen. Begin 2000 had 21% van de huishoudens met een laag inkomen een negatief vermogen. Van de huishoudens met een inkomen boven de lage-inkomensgrens was dat 12%.

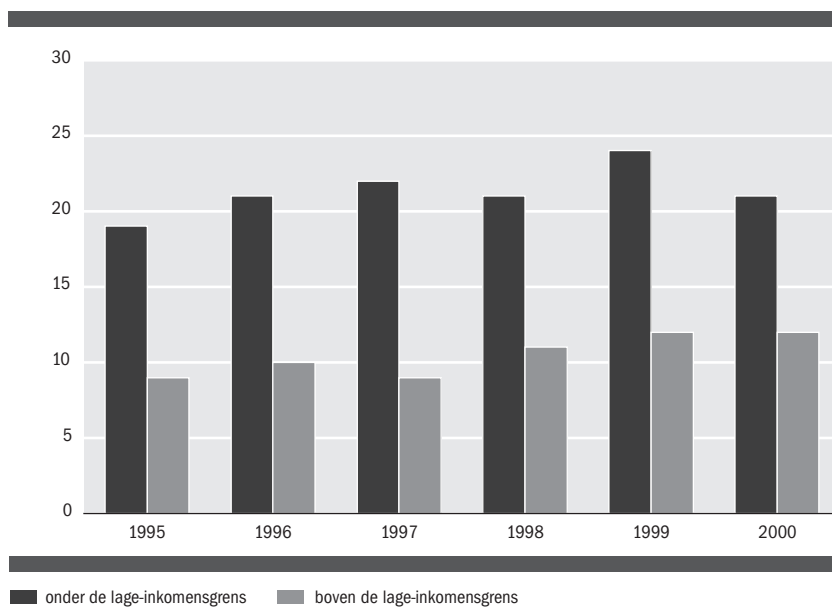
Kader 4

Samenstelling van het vermogen

Onder vermogen wordt verstaan het saldo van bezittingen en schulden. De bezittingen bestaan vooral uit banktegoeden, effecten, onroerend goed en ondernemingsvermogen. Buiten beschouwing blijven onder meer contant geld, duurzame consumptiegoederen (met uitzondering van de eigen woning), juwelen en antiek. De schulden betreffen onder meer de eigen woning (hypotheek) en consumptief krediet.

In 1995 had van de huishoudens met een laag inkomen 19% een negatief vermogen. In 1996 en 1997 nam dit percentage geleidelijk iets toe. Na een korte daling in 1998 steeg het zelfs tot 24% in 1999. Hierna daalde onder de huishoudens met een laag inkomen het aandeel met een negatieve vermogenspositie weer tot het eerder genoemde niveau in 2000. Het percentage huishoudens met een negatief vermogen bij de hogere inkomens nam iets toe en steeg van 9% in 1995 tot 12% in 2000.

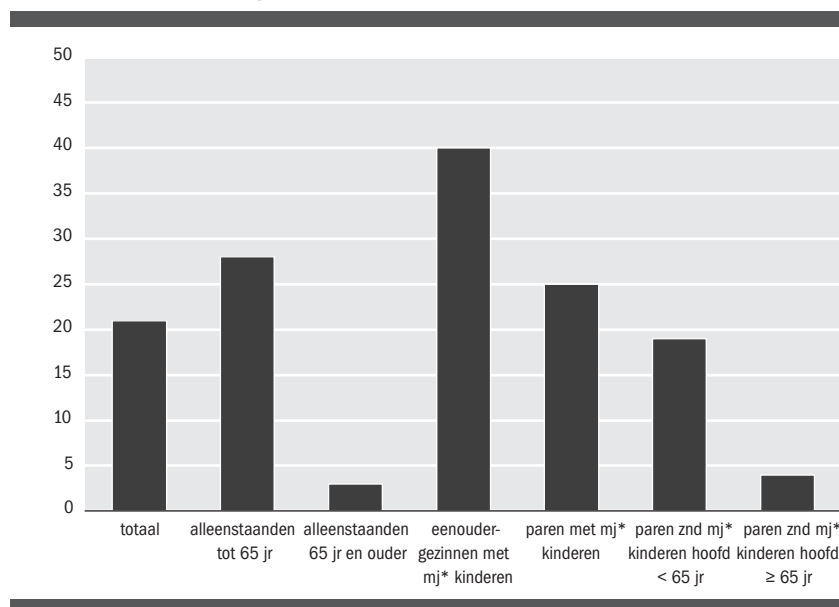
Figuur 8.1 Huishoudens met een negatief vermogen naar inkomenspositie, 1995-2000 (in procenten)

Bron: CBS (Vermogensstatistiek)

Een negatief vermogen komt het vaakst voor bij eenoudergezinnen met een laag inkomen. Van deze huishoudens hadden er vier van de tien aan het begin van 2000 meer schulden dan bezittingen. Ook alleenstaanden onder de 65 jaar en paren met minderjarige kinderen die moeten zien rond te komen van een laag inkomen, hebben vaker dan gemiddeld een negatief vermogen.

Figuur 8.2 Aandeel huishoudens met een laag inkomen en een negatief vermogen naar samenstelling van het huishouden, 2000 (in procenten)

* mj = minderjarige

Bron: CBS (Vermogensstatistiek)

Niet alleen een negatief vermogen, maar ook een klein (positief) vermogen komt bij lage inkomens verhoudingsgewijs vaak voor. Begin 2000 had 36% van de huishoudens met een laag inkomen een vermogen van 0 tot 2.500 euro en kon 10% beschikken over een vermogen van 2.500 tot 5.000 euro. Slechts een op drie huishoudens met een laag inkomen had een vermogen van 5.000 euro of meer. Bij de hogere inkomens was het aandeel kleine vermogens veel lager. Begin 2000 had ruim een kwart van deze huishoudens een vermogen van 5.000 euro of minder.

Tabel 8.1 Huishoudens naar vermogenspositie en inkomenspositie, 2000 (in procenten)

	onder de lage-inkomensgrens	boven de lage-inkomensgrens
<i>vermogensklassen in euro's^a</i>		
< 0	21	12
0 tot 2.500	36	9
2.500 tot 5.000	10	5
5.000 tot 10.000	10	6
≥ 10.000	23	67
totaal	100	100

a Vermogen per 1 januari 2000, inkomen 1999.

Bron: CBS (Vermogensstatistiek)

Relatief weinig personal computers bij lage inkomens

Het bezit van duurzame consumptiegoederen ligt bij lage inkomens naar verhouding laag. Aanzienlijke verschillen doen zich voor bij het bezit van een personal computer en het autobezit. In 2000 bedroeg het bezit van de personal computer en de auto bij huishoudens met een laag inkomen 37% en 49%. Bij de huishoudens met een inkomen boven de lage-inkomensgrens was dat 69% en 79%.

Het bezit van een personal computer is de afgelopen vijf jaar sterk toegenomen onder zowel de lage (20 procentpunt) als hoge inkomens (26 procentpunt). De toename van het bezit van een personal computer was dus minder groot voor de huishoudens met een laag inkomen. In 2000 had van alle lage inkomens 37% een personal computer. Dit percentage is nog steeds lager dan bij de huishoudens met een inkomen boven de lage-inkomensgrens in 1995.

Het autobezit bij huishoudens met een laag inkomen nam in de tweede helft van de jaren negentig sterker toe dan bij de hogere inkomens. In 2000 had bijna 50% van de huishoudens met een laag inkomen een auto. Vijf jaar eerder was dit nog 40%. Bij de hogere inkomens nam het autobezit tussen 1995 en 2000 slechts met 1 procentpunt toe tot bijna 80%. Het autobezit bij de hogere inkomens lag hiermee nog steeds fors hoger dan bij huishoudens met een laag inkomen.

Tabel 8.2 **Bezit van duurzame consumptiegoederen bij huishoudens naar inkomenspositie (in procenten)**

	onder de lage-inkomensgrens		boven de lage-inkomensgrens	
	1995	2000*	1995	2000*
<i>het huishouden bezit een</i>				
diepvriezer	50	63	66	74
wasdroger	27	38	46	58
magnetronoven	33	60	57	79
vaatwasser	9	22	23	42
cd-speler	51	74	81	90
videorecorder	52	64	74	83
personal computer	17	37	43	69
auto	40	49	78	79

* Voorlopige cijfers.

Bron: CBS (Sociaal-economisch panelonderzoek)

9 Vaste lasten

De vaste lasten van huishoudens zijn uitgaven die voortvloeien uit contractuele verplichtingen. Het gaat om uitgaven aan huur of hypotheek, water, energie, verzekeringen en consumptieve belastingen (bv. gemeentelijke belastingen en heffingen, leges). Doorgaans leggen deze uitgaven een groot beslag op het budget van het huishouden, zeker als er sprake is van een gering inkomen. Zo had ruim 60% van de huishoudens met een laag inkomen in 1999/2000 een bestedingsaandeel van 40% of hoger aan vaste lasten. Bij de huishoudens met een hoger inkomen kwam dit maar in iets meer dan een kwart van de gevallen voor.

Aandeel vaste lasten gedaald

In de eerste helft van de jaren negentig deed zich een sterke stijging voor van de vaste lasten (voornamelijk woonlasten). Vooral de huishoudens met een laag inkomen waren steeds meer van hun budget hieraan kwijt. Rekening houdend met de in mindering gebrachte huursubsidie bedroeg het aandeel vaste lasten bij deze inkomensgroep 42% van de totale bestedingen in 1995/1996. Dit was 6 procentpunten meer dan aan het begin van de jaren negentig. In de tweede helft van jaren negentig daalde het aandeel vaste lasten licht, mede door matiging van de jaarlijkse huurstijging. Ook werd in 1997 een nieuwe huursubsidiewet ingevoerd om de woonlasten van de lagere inkomens te verlichten. In 1999/2000 werd door de huishoudens met een laag inkomen nog 40% uitgegeven aan vaste lasten. Dit aandeel ligt nog steeds boven het niveau van begin jaren negentig.

Huishoudens met een inkomen boven de lage-inkomensgrens besteedden in 1999/2000 gemiddeld een derde van hun budget aan vaste lasten. De ontwikkeling van de vaste lasten bij hogere inkomens was vergelijkbaar met die bij de lage inkomens. Ook hier was sprake van een toename in de eerste helft van de jaren negentig en een daling aan het eind van dit decennium.

Tabel 9.1 Bestedingsaandelen van vaste lasten van huishoudens naar inkomenspositie

	onder de lage-inkomensgrens			boven de lage-inkomensgrens		
	'90/'91	'95/'96	'99/'00	'90/'91	'95/'96	'99/'00
totale bestedingen (x 1.000 euro)	10	12	15	19	22	26
<i>in % van de totale bestedingen</i>						
vaste lasten	40	47	44	32	35	33
bruto huur(waarde)	25	31	30	21	22	22
water en energie	8	8	7	5	5	5
verzekeringen en retributies	5	5	4	4	5	4
consumptieve belastingen	2	4	3	2	2	2
<i>in % van de totale bestedingen minus huursubsidie</i>						
vaste lasten minus huursubsidie	36	42	40	31	35	33
huur(waarde) minus huursubsidie	21	26	24	20	22	21

Bron: CBS (Budgetonderzoek)

Huursubsidie is de belangrijkste regeling van de overheid om de huishoudens met een klein inkomen tegemoet te komen in de relatief hoge huurlasten. Veel lage inkomens zijn daardoor minder kwijt aan vaste lasten. Zo ontvingen in 1999 bijna zes van elke tien huishoudens met een laag inkomen huursubsidie. Dit aandeel lag hiermee 2 procentpunten hoger dan in 1995. Het aandeel huishoudens met een langdurig laag inkomen dat huursubsidie ontvangt, nam nog sterker toe. In 1999 ontving 80% van de huishoudens met een langdurig laag inkomen huursubsidie. Vier jaar eerder lag dit aandeel nog op 72%.

Tabel 9.2 Huishoudens met huursubsidie naar inkomenspositie

	huishoudens totaal (x 1.000)		wo. met huursubsidie (in %)	
	1995	1999	1995	1999
huishoudens met een laag inkomen	953	835	57	59
wo. met langdurig laag inkomen ^a	421	370	72	80
overig huishoudens	5.181	5.619	7	9
totaal	6.134	6.453	15	13

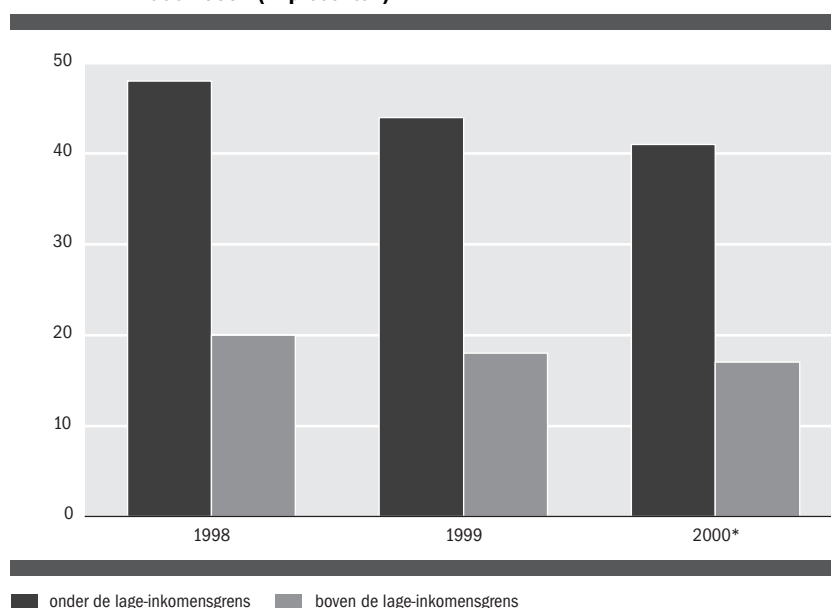
a Huishoudens met ook in de drie voorafgaande jaren een laag inkomen

Bron CBS (Inkomenspanelonderzoek)

Ruim vier van de tien lage inkomens vindt woonlasten zwaar

Financieel minder draagkrachtige huishoudens hebben vaker moeite met de woonlasten dan de huishoudens met meer financiële armslag. Zo gaf 41% van de lage inkomens in 2000 aan dat de maandelijkse betaling van de woonlasten als zwaar dan wel als erg zwaar werd ervaren. Dit aandeel bedroeg in 1998 nog 48%. Van de huishoudens met een inkomen boven de lage-inkomensgrens had 17% moeite met de maandelijkse woonlasten. Twee jaar eerder was dit nog ruim een op de vijf.

Figuur 9.1 Huishoudens die hun woonlasten zwaar vinden naar inkomenspositie, 1998-2000* (in procenten)

* 2000: voorlopige cijfers

Bron: CBS (Sociaal-economisch panelonderzoek)

Huishoudens met een laag inkomen hebben ook vaker te maken met betalingsachterstanden. Het kan daarbij gaan om de betaling van huur of hypotheek, en om rekeningen van gas, water en elektriciteit. In 2000 had 6% van de lage inkomens hier in de afgelopen 12 maanden mee te maken. Bij de hogere inkomens bedroeg dit ruim 1%.

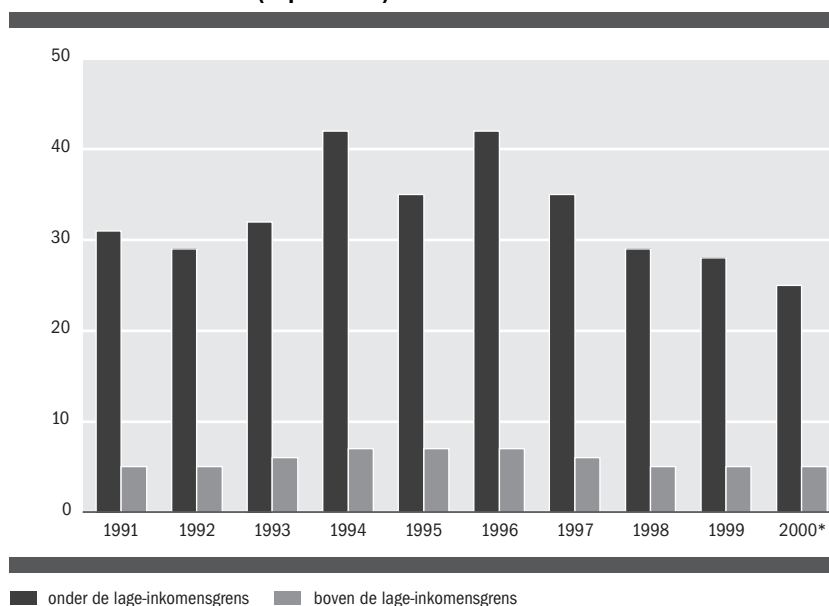
10 Beoordeling financiële situatie

Kwart lage inkomens komt moeilijk rond

Het aandeel van de huishoudens met een laag inkomen dat zegt hiervan moeilijk te kunnen rondkomen, is verder gedaald. In 2000 gaf 25% van deze huishoudens aan dat rondkomen van hun inkomen moeite kostte. In 1996 ging het nog om 42%. Hogere inkomens hadden veel minder vaak moeite om rond te komen. De laatste jaren bleef dit aandeel met 5% vrijwel constant.

Voorals eenoudergezinnen en alleenstaanden met een laag inkomen hebben naar eigen zeggen moeite om rond te komen. In 2000 ging het om 35% van de eenoudergezinnen en 30% van de alleenstaanden onder de lage-inkomensgrens. Paren met een laag inkomen hebben minder moeite om rond te komen van hun inkomen.

Figuur 10.1 Aandeel huishoudens met een laag inkomen dat aangeeft moeilijk tot zeer moeilijk te kunnen rondkomen van het inkomen naar inkomenspositie, 1991-2000* (in procenten)

* 2000: voorlopige cijfers

Bron: CBS (Sociaal-economisch panelonderzoek)

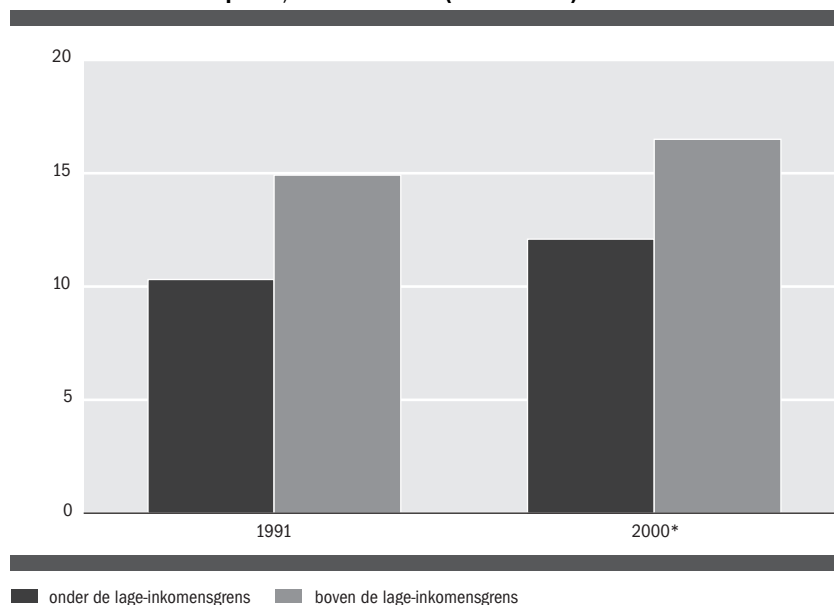
Minimaal noodzakelijk geachte huishoudensinkomen sterker gestegen bij lage inkomens
Naarmate huishoudens een hoger inkomen hebben, vinden ze ook een hoger bedrag minimaal noodzakelijk. Huishoudens met een laag inkomen achtten in 2000 gemiddeld

een inkomen van minimaal 12.100 euro noodzakelijk. Dit was 4.400 euro minder dan de huishoudens met een inkomen boven de lage-inkomensgrens. Die gaven aan gemiddeld minstens 16.500 euro noodzakelijk te vinden.

Het minimaal noodzakelijk geachte huishoudensinkomen nam bij de lagere inkomens tussen 1991 en 2000 toe met ruim 17%. Bij de hogere inkomens nam dit bedrag minder toe: 11%. De grotere stijging van het minimaal noodzakelijk geachte huishoudensinkomen bij de huishoudens met een laag inkomen hangt samen met de verhoudingsgewijs sterke stijging van hun vaste lasten.

Naar verhouding nam het minimaal noodzakelijk geachte huishoudensinkomen in de periode 1991-2000 meer toe dan het besteedbaar huishoudensinkomen. Zo nam het gemiddeld besteedbaar huishoudensinkomen voor alle huishoudens in deze periode toe met bijna 6%. Het gemiddeld minimaal noodzakelijk geachte huishoudensinkomen steeg daarentegen met bijna 13%.

Figuur 10.2 Gemiddeld minimaal noodzakelijk geacht huishoudensinkomen^a naar inkomenspostie, 1991 en 2000* (x 1.000 euro)

a In prijzen van 2000.

* 2000: voorlopige cijfers

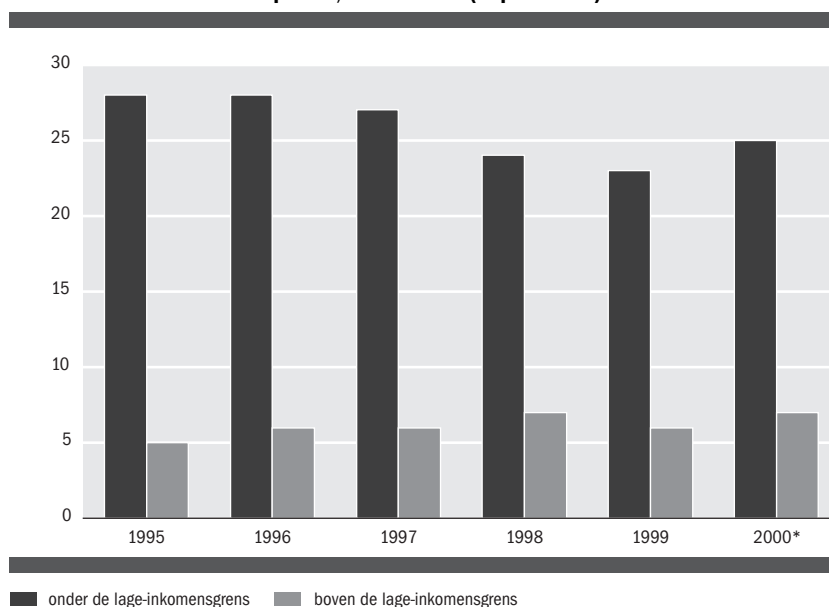
Bron: CBS (Sociaal-economisch panelonderzoek)

Bij een kwart van de huishoudens met een laag inkomen was het minimaal noodzakelijk geachte huishoudensinkomen lager dan het ontvangen huishoudensinkomen. Na

een daling van 28% naar 23% in de periode 1995-1999 is dit percentage in 2000 weer iets toegenomen.

Bij de huishoudens met een inkomen boven de lage-inkomensgrens nam het aandeel huishoudens dat minder huishoudensinkomen ontvangt dan minimaal noodzakelijk wordt geacht, sinds het midden van de jaren negentig enigszins toe. In 1995 was hiervan bij 5% van deze huishoudens sprake. In 2000 was dit bij 7% van de huishoudens het geval.

Figuur 10.3 Aandeel huishoudens met een laag inkomen waarvan het ontvangen huishoudensinkomen lager is dan het minimaal benodigde houdensinkomen, naar inkomenspositie, 1995-2000* (in procenten)

■ onder de lage-inkomensgrens   ■ boven de lage-inkomensgrens

* 2000: voorlopige cijfers

Bron: CBS (Sociaal-economisch panelonderzoek)

Ongunstige beoordeling financiële situatie bij één op de drie langdurig lage inkomens
 Het oordeel over de eigen financiële situatie is duidelijk negatiever bij mensen die langdurig te maken hebben met een laag inkomen. Van de mensen die in 2000 al minstens vier jaar lang deel uitmaakten van een huishouden met een laag inkomen gaf 32% aan dat ze moeilijk tot zeer moeilijk konden rondkomen van hun inkomen. Eenzelfde percentage van deze personen behoorde tot een huishouden waarvan het ontvangen huishoudensinkomen lager was dan het inkomen dat zij minimaal noodzakelijk vonden. Voor alle personen die te maken hadden met een laag inkomen, bedroegen deze percentages respectievelijk 23% en 22%.

Personen die in 2000 al minstens vier jaar achter elkaar deel uitmaakten van een huishouden met een laag inkomen, gaven aan dat ze een gemiddeld huishoudensinkomen van 12.000 euro minimaal noodzakelijk vonden. Voor alle personen die te maken hadden met een laag inkomen, was dit bedrag 13.500 euro.

Tabel 10.1 Personen in huishoudens naar duur van laag inkomen en beoordeling inkomensituatie, 2000*

	duur van laag inkomen			
	minimaal een jaar	minimaal twee jaar	minimaal drie jaar	minimaal vier jaar
minimaal noodzakelijk geacht huishoudensinkomen (x 1.000 euro)	13,5	12,7	12,2	12,0
ontvangen inkomen lager dan het minimaal noodzakelijk geacht huishoudensinkomen (in %)	22	26	28	32
moeilijk rondkomen (in %)	23	28	28	32

* Voorlopige cijfers

Bron: CBS (Sociaal-economisch panelonderzoek)

Koopbereidheid gedaald

De koopbereidheid van huishoudens met een laag inkomen ligt verhoudingsgewijs laag. Toch was in de periode 1998-2000 ook van de laagste inkomens de meerderheid optimistisch gestemd over de koopbereidheid. Na 2000 verslechterde het oordeel van de consumenten. Dit leidde bij de lagere inkomens tot een meerderheid van pessimistisch gestemde consumenten. Bij de huishoudens met een inkomen boven de lage-inkomensgrens daalde de koopbereidheid na 2000 eveneens, waarbij de optimisten aanvankelijk nog in de meerderheid bleven. Voorlopige resultaten over het derde kwartaal van 2002 geven aan dat bij de meeste hogere inkomens inmiddels ook sprake is van een negatieve koopbereidheid.

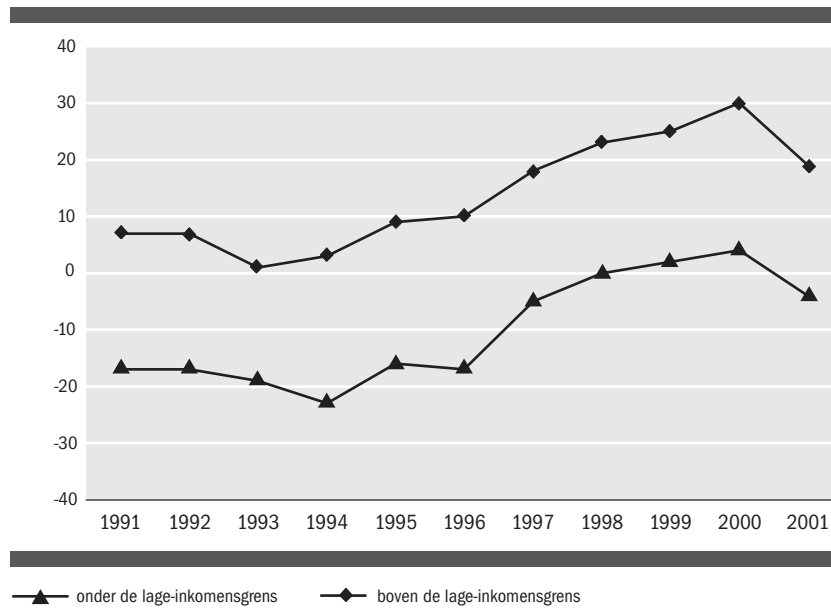
Kader 5

Index koopbereidheid

De koopbereidheid is gebaseerd op de beoordeling van de eigen financiële situatie van het huishouden in de afgelopen en de komende 12 maanden en de vraag of het een gunstige dan wel ongunstige tijd is voor het doen van grote aankopen. Indien de indicator (som van positieve en negatieve antwoorden) van koopbereidheid een waarde aanneemt die kleiner is dan nul, zijn er meer negatief dan positief gestemde consumenten.

Figuur 10.4 Index van koopbereidheid naar inkomenspositie, 1991-2002

Bron: CBS (Consumenten Conjectuur Onderzoek)

11 Wonen

Een op de tien lage inkomens heeft eigen woning

Van alle huishoudens met een laag inkomen had in 2000 een op de tien een eigen woning. Tussen 1996 en 2000 is bij de lage inkomens het aandeel huishoudens met een eigen woning 2 procentpunt gestegen. Van de huishoudens met langdurig een laag inkomen had 3% een eigen woning. Dit percentage is de laatste jaren niet veranderd. Het contrast met de huishoudens met een inkomen boven de lage-inkomensgrens is groot. Van deze huishoudens had 56% een eigen woning.

Geluidshinder voor een op de drie lage inkomens

Huishoudens met een laag inkomen hebben meer problemen met de woning en de woonomgeving dan huishoudens met een hoger inkomen. Toch zijn de verschillen in de problemen met de woning en de woonomgeving tussen de beide inkomensgroepen in het algemeen genomen niet erg groot.

In 2000 gaf ruim een op de drie huishoudens met een laag inkomen aan dat de woning te gehorig was. Bij de hogere inkomens bedroeg dit aandeel 19%. Daarnaast waren er bij de lagere inkomens ook vaker problemen met de verwarming en de vochtigheid van muren en vloeren. Ook de woonomgeving werd door de lagere inkomens iets ongunstiger ervaren. Bijna een kwart van de laagste inkomens gaf aan dat ze geluidsoverlast hadden van hun burens en ruim een op de vijf van deze huishoudens zei dat ze last hadden van vandalisme of misdaad. Bij de huishoudens met een inkomen boven de lage-inkomensgrens gaf respectievelijk 18% en 16% deze problemen met de woonomgeving aan.

Tabel 11.1 Huishoudens die problemen hebben met de woning naar inkomenspositie, 2000* (in procenten)

	onder de lage-inkomensgrens	boven de lage-inkomensgrens
te klein	11	10
te donker	8	5
slechte verwarming	10	4
lekkend dak	4	3
vochtige muren of vloeren	13	8
verrotte raamkozijnen of vloeren	10	7
te gehorig	34	19
geluidsoverlast van burens	24	18
geluidsoverlast van fabrieken, verkeer etc.	21	19
stankoverlast	15	11
last van vandalisme of misdaad	21	16

* Voorlopige cijfers.

Bron: CBS (Sociaal-economisch panelonderzoek)

12 Gezondheid

Minder goede gezondheid bij helft van de lage inkomens

In 2000 gaf 49% van alle personen van 16 jaar en ouder met een laag inkomen te kennen dat ze in het algemeen een minder goede gezondheid hadden. Dit aandeel ligt hiermee veel hoger dan bij de mensen met een inkomen boven de lage-inkomensgrens, van wie iets meer dan een kwart vond dat hun gezondheid minder goed was.

Bij een laag inkomen doen zich ook vaker langdurige gezondheidsproblemen voor. In 2000 gaf 46% van alle mensen met een laag inkomen aan dat ze hiervan last hadden. Dit percentage is veel hoger dan bij de mensen die konden beschikken over een hoger inkomen. Van hen zei 27% dat ze last hadden van een langdurig gezondheidsprobleem.

Mensen van 45 jaar en ouder met een laag inkomen gaven het vaakst aan dat ze een langdurig gezondheidsprobleem hadden. In de leeftijdsgroep van 45-64 jaar bedroeg dit percentage 51 en voor de ouderen lag dit zelfs op 64. Verreweg de meeste mensen in deze groepen met een laag inkomen ondervinden op enige manier bij hun dagelijkse bezigheden hinder van hun langdurig gezondheidsprobleem.

In alle leeftijdsgroepen doen zich ook meer fysieke of geestelijke klachten voor bij de mensen met een laag inkomen dan bij hun leeftijdsgenoten met een hoger inkomen. In 2000 gaven mensen met een laag inkomen gemiddeld ruim anderhalf keer zo vaak aan dat ze fysieke of geestelijke klachten hadden. Het aandeel mensen met een laag inkomen dat in de voorafgaande twaalf maanden een of meer bezoek(en) bracht aan de huisarts of de specialist lag eveneens iets hoger.

In tegenstelling tot de bezoeken aan huisarts of specialist, maken mensen met een laag inkomen minder gebruik van de diensten van de tandarts. In 2000 was dit bij alle onderscheiden leeftijdsgroepen met een laag inkomen het geval.

Tabel 12.1 Personen van 16 jaar en ouder naar inkomenspositie, leeftijd en gezondheidskenmerken, 2000* (in procenten)

	minder goede gezondheid	langdurig gezondheidsprobleem		rustig aandoen a.g.v.		
		totaal	wv. hinder bij dagelijkse bezigheden	fysieke klachten	geestelijke klachten	bezoek tandarts
onder de lage-inkomensgrens wv.	49	46	91	25	11	58
< 45 jaar	29	27	85	17	9	84
45-64 jaar	55	51	94	27	13	60
≥ 65 jaar	68	64	89	31	11	26
boven de lage-inkomensgrens wv.	26	27	81	15	5	78
< 45 jaar	15	18	78	14	4	91
45-64 jaar	32	32	84	15	6	77
≥ 65 jaar	50	48	88	20	5	43
totaal	29	30	83	17	5	76

* Voorlopige cijfers.

Bron: CBS (Sociaal-economisch panelonderzoek)

Literatuur

CPB (2002)

Macro-economische verkenning 2003. Den Haag: Centraal Planbureau, 2002.

Linden (2002)

G.J.H. Linden. Minder huishoudens met een laag inkomen. In: Sociaal-economische maandstatistiek (CBS) 7 (2002).

SCP/CBS (2001)

Armoedemonitor 1997-2001. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2001 (SCP-publicatie 2001/18).

Vrooman en Snel (1999)

C. Vrooman en E. Snel. Op zoek naar de 'echte armen'. In: G. Engbersen, J.C. Vrooman en E. Snel (red.). Armoede en verzorgingsstaat – vierde jaarrapport armoede en sociale uitsluiting. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1999.

Wildeboer Schut et al. (2001)

J.M. Wildeboer Schut, J.C. Vrooman en P.T. de Beer. On worlds of welfare – institutions and their effects in eleven welfare states. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2001.

